

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพึ่งตนเองทางการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ผู้วิจัยได้ร่วมกับทีมวิจัยและชาวบ้านดำเนินการวิจัย ตั้งแต่ วันที่ 1 กรกฎาคม 2551 ถึง 31 มิถุนายน 2552 ผู้วิจัยจะนำเสนอ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์การวิจัย
2. วิธีดำเนินการวิจัย
3. การวิเคราะห์ข้อมูล
4. สรุปผลการวิจัย
5. ข้อค้นพบ
6. อภิปรายผล
7. ข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีการเกษตรของชุมชน ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน
2. ปัจจัยและเงื่อนไขของปัญหาด้านการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน
3. แนวทางการพึ่งตนเองด้านการเกษตร โดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนท่ามะไฟหวาน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย แบ่งออกเป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก คือ ชาวบ้านในชุมชนท่ามะไฟหวาน จากจำนวน 398 ครัวเรือน แบ่งเป็น

- 1.1 ชาวบ้านผู้ที่มีความสนใจในการแก้ปัญหาด้านการเกษตร

1.2 ชาวบ้านกลุ่มที่ยังไม่เห็นความสำคัญของปัญหา โดยวิธีการได้มา คือ การเปิดเวทีชาวบ้านเพื่อค้นหาผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1.3 กลุ่มเป้าหมายรอง คือ สมาชิกกลุ่มฟื้นฟูภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาชุมชน ชุมชนท่ามะไฟหวาน จำนวน 29 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้เลือกใช้เครื่องมือในการศึกษาวิจัยเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล รวมถึงการใช้เครื่องมือเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย เพื่อให้ชุมชนเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือดังนี้

- 2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
- 2.2 การสัมภาษณ์
- 2.3 การสนทนากลุ่มย่อย
- 2.4 การทำแผนที่ทรัพยากรชุมชน
- 2.5 การทำแผนภูมิฤดูกาลผลิต
- 2.6 การจัดทำเส้นประวัติศาสตร์ชุมชน
- 2.7 การจัดทำผังวัฒนธรรมชุมชน
- 2.8 การค้นหาสาเหตุของปัญหาแบบมีส่วนร่วม

3. การดำเนินงานในการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งการดำเนินการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

3.1 ระยะเตรียมทีมวิจัย เป็นกระบวนการในการค้นหาและกำหนดโจทย์ในการวิจัยร่วมกับชุมชน

3.2 ระยะดำเนินการวิจัย เป็นกระบวนการพัฒนาโครงการวิจัยฯ โดยมีกระบวนการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูล การศึกษาดูงาน การออกแบบและวางแผนปฏิบัติการ การทดลอง การติดตามผล และการสรุปผลการวิจัย

3.3 ระยะหลังการวิจัย เป็นการถอดบทเรียนจากกระบวนการวิจัย และสรุปผลการวิจัยนำมาจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัยเป็นขั้นตอนตาม

วัตถุประสงค์ในการวิจัยนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีการเกษตรของชุมชน ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากการเก็บข้อมูล วิถีชุมชน วิถีการผลิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2) การศึกษาภูมิปัญญาด้านการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน 3) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองทางการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยการจำแนกถ้อยคำหรือใจความที่กลุ่มเป้าหมายแสดงความคิดเห็น และสังเกตพฤติกรรมในการทำกิจกรรม แล้วนำมาตีความสร้างข้อสรุป อธิบายปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ และประเด็นสำคัญเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

สรุปผลการวิจัย

1. การเปลี่ยนแปลงวิถีการเกษตรของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จากผลการวิจัยผู้วิจัยพบว่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทางวิถีการเกษตร ออกเป็นระยะดังนี้

1.1 ระยะการหาอยู่หากิน ในช่วงปี พ.ศ. 2496 – 2510 รัฐบาลได้มีการสัมปทานให้บริษัทเอกชนเข้ามาตัดไม้ในพื้นที่ภูแลนคา ทำให้เกิดพื้นที่รกร้าง มีชาวบ้านเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ เพื่อตั้งบ้านเรือน และหาอยู่หากินบนหลังเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก

1.2 ระยะการทำอยู่ ทำกิน ในช่วงปี พ.ศ. 2511 – 2520 ความอุดมสมบูรณ์บนหลังเขา ทำให้เริ่มมีชาวบ้านอพยพขึ้นมาอยู่บนหลังเขากันมากขึ้น มีการจับจองพื้นที่ทำกินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย และใช้ในการทำกิน ชาวบ้านมีการปลูกข้าวไร่ ข้าวฟ่าง ข้าวโพด และเดือย การหาอยู่หากินในป่าลดลง เพราะพื้นที่ป่าถูกเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ในการทำกิน

1.3 ระยะการทำกิน ทำขาย ปีพ.ศ. 2520 – 2535 รัฐบาลได้มีนโยบายในการพัฒนาประเทศให้ก้าวสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้มีนโยบายเชิงรุกในการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ มันสำปะหลัง อ้อย เป็นต้น ส่งผลต่อชาวบ้านบนหลังเขาหันมาปรับเปลี่ยนวิถีการทำอยู่ทำกิน มุ่งสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้นพื้นที่ป่าได้ถูกบุกรุก เพื่อใช้ในการเกษตร จากป่าไม้กลายเป็นป่ามันสำปะหลัง ชาวบ้านเริ่มรู้จักปุ๋ยเคมี

1.4 ระยะการทำเพื่อขาย ปี พ.ศ. 2536 – 2550 พืชเศรษฐกิจมีราคาที่สูงขึ้น สร้างรายได้ให้กับชุมชน การขนส่งระหว่างหลังเขาและในเมืองมีความสะดวกมากขึ้น ชาวบ้าน

สามารถนำผลผลิตไปขายได้เพิ่มขึ้น จึงเกิดการขยายตัวของการปลูกมันสำปะหลัง และอ้อยกัน ทั้งพื้นที่บนหลังเขา เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาพร้อมกับถนนที่สะดวก ชาวบ้านจึงหันมาพึ่งพา ปุ๋ยเคมี การใช้สารเคมีชนิดต่างๆ เพื่อควบคุมดูแลผลผลิตทางการเกษตร เกิดการจ้างแรงงานทั้ง ภายนอกและภายในชุมชน เพื่อความสะดวกสบายเป็นหลัก สภาพแวดล้อม ดิน น้ำ ป่า ใน ชุมชน ได้ถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีโครงการธรรมชาติฟื้นคืนชีวิตลุ่มน้ำลำปะทาว จาก สภาพแวดล้อม ที่เสื่อมโทรม ทำให้ส่งผลกระทบต่อระบบการเกษตรของชุมชน จนเกิดเป็นปัญหาทาง การเกษตร

1.5 ระยะเวลาทำขาย – เปลี่ยนวิธีการผลิต ปี พ.ศ. 2551- ปัจจุบัน จากปัญหา ทางการเกษตรที่ทวีความรุนแรง ราคาปุ๋ยเคมีที่สูงขึ้น ค่าจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น ดินแข็งทำให้ ผลผลิตได้น้อยลงต้องพึ่งปุ๋ยเคมีในปริมาณมาก และจากการรณรงค์ของ โครงการธรรมชาติ อย่างเป็น ต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหา และต้องการหาทางออกจากปัญหาจึงนำไปสู่การ รวมกลุ่มภายในชุมชน ทำการผลิตปุ๋ยอินทรีย์เพื่อทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมีลดการพึ่งพาภายนอก และเป็น การบำรุงดิน

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรชุมชนท่ามะไฟหวาน จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวานผู้วิจัย ได้จำแนกลักษณะของภูมิ ปัญญาท้องถิ่นภายในชุมชนท่ามะไฟหวานออกเป็น 3 ลักษณะ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในสังคม 3) ความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ (ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาอีสาน-ล้านช้าง. 2549 : 9)

2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาในการ จัดการทางการเกษตร พบว่าชุมชนมีความรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับ

2.1.1 การทำเกษตรผสมผสาน ที่มีได้มุ่งเน้นแต่ผลิตพืชเชิงเดี่ยวแต่เพียง อย่างเดียว ชุมชนมีการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรด้วยการปลูกหลายอย่างในพื้นที่ เช่น ปลูกมัน สำปะหลัง ปลูกผัก ผลไม้ การทำนา และเลี้ยงสัตว์ ภายในพื้นที่เดียวกัน หรือภายในแปลงปลูก ยางพารา ทำการปลูกพืชแซมยาง เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด และถั่ว ระหว่างแถวของต้น ยางพารา เป็นระบบการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของชุมชนบนฐานทรัพยากรภายในชุมชน ลดการใช้ทรัพยากรจากภายนอกให้น้อยลง โดยมีการปรับประยุกต์ใช้ความรู้ต่างๆ ในการ จัดการระบบการเกษตร นำไปสู่การพึ่งตนเองในระยะยาว

2.1.2 การทำเกษตรอินทรีย์ ชุมชนมีการทำการเกษตรในรูปแบบของเกษตรอินทรีย์ ที่นำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ และการปรับใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เหมาะสม โดยรูปแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนท่ามะไฟหวาน ได้แก่ 1) การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ ใช้ความรู้ท้องถิ่นที่เกิดจากการสังเกตและเลียนแบบธรรมชาติ เป็นการใช้คว้นไฟจากไม้ฟืน และถ่านที่ใช้ในการประกอบอาหาร ทำการไล่แมลงจำพวก มอด ไร มด เป็นต้น ที่ชอบมากัดกิน ทำลายและแทะเมล็ดพันธุ์ แต่ถ้าหากแมลงเหล่านั้นได้กลิ่นคว้นไฟแมลงเหล่านี้ ก็ไม่มากัดกินเมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้ โดยชาวบ้านเชื่อว่าในคว้นไฟมีสารบางชนิดสามารถไล่แมลงได้ 2) การบำรุงดิน ชาวบ้านใช้การสังเกตระบบนิเวศน์ในป่าบนภูแลนคา ที่มีความสมบูรณ์จากการทับถมกันของซากพืช ซากสัตว์นำปุ๋ยย่อยสลายเป็นอินทรีย์วัตถุให้กับพืช โดยรูปแบบวิธีการในการบำรุงดินของชุมชนมีดังนี้ 1) การบำรุงดินโดยใช้ใบไม้แห้ง ชาวบ้านเชื่อว่าใบไม้แห้งเป็นปุ๋ยอย่างดีสำหรับพืช นำมาผ่านกระบวนการย่อยสลายทางธรรมชาติ โดยการนำมาเป็นส่วนผสมในทำปุ๋ยหมัก หรือ ทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ โดยอินทรีย์วัตถุที่อยู่ภายในปุ๋ยจะทำให้ดินมีความสมบูรณ์ ความรู้เกี่ยวกับการใช้ใบไม้แห้งเป็นส่วนผสมของปุ๋ยอินทรีย์ ชาวบ้านได้จากการสังเกตธรรมชาติที่อยู่รอบตัว 2) การไถกลบตอซังข้าว การไถกลบตอซังข้าว หรือพืชไร่ที่มีอยู่ภายในไร่นาภายหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต โดยทำในระหว่างการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกขณะที่ดินมีความชื้น ทำให้ตอซังข้าวย่อยเร็ว เพราะเกิดกระบวนการย่อยสลายในดินกลายเป็นแหล่งของอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารพืช ทำให้ดินมีความร่วนซุย อุ้มน้ำได้ดี 3) การบำรุงดินและควบคุมวัชพืช ใช้การไถกลบวัชพืชภายในแปลงเป็นการไถทำร่นหญ้าที่ใช้แรงงานวัว-ควาย เข้าไปไถในร่องมัน ใช้ตะกร้อครอบปาก วัว ควายไว้ไม่ให้ไปกัดกินยอดมันสำปะหลัง แล้วทำการไถกลบวัชพืชที่ขึ้นภายในแปลงมันสำปะหลัง ทำให้ควบคุมการเติบโตของวัชพืชได้เป็นอย่างดี และยังช่วยเพิ่มปุ๋ยให้กับดิน ความรู้เกี่ยวกับการไถกลบเพื่อทำร่นมันสำปะหลังเป็นความรู้ที่ชาวบ้านได้จากการสังเกตธรรมชาติ และทดลองจนเกิดเป็นความรู้ในการควบคุมการเติบโตของวัชพืชภายในแปลงมันสำปะหลัง

2.2 ภูมิปัญญาในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์ มีรูปแบบดังนี้

2.2.1 การแลกเปลี่ยนแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูล ชุมชนท่ามะไฟหวาน เป็นศูนย์รวมของผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรม มีรูปแบบการผลิตที่หลากหลาย ทั้งพืชสวน พืชไร่ ไม้ผล การหาของป่า และจับสัตว์น้ำ การผลิตในกลุ่มต่างๆมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันข้ามกลุ่ม เช่น กลุ่มคนโคราช และคนภาคกลาง ทำการผลิตพืชไร่ ไม้ผล และพืชสวน นำผลผลิตที่